

UOT 78

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2024.2.263>

VÜSALƏ BABAYEVA*

QƏDİM ŞƏRQDƏ VƏ YUNANISTANDA RƏQSİN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təqdim olunan məqalədə Qədim Şərqdə və Yunanıstanda rəqsin inkişafından geniş bəhs olunmuşdur. Hər bir xalqın milli rəqsinin inkişaf xüsusiyyətləri maraqla araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Qədim Şərq rəqsi, Yunanıstanda rəqs, milli rəqlər

Giriş

Xoreoqrafiya həyatı əks etdirmək, insanın daxili dünyasının zənginliyini və müxtəlifliyini aşkar etmək vəzifəsini daşdığı üçün digər incəsənət növləri ilə birləşir. Əgər ədəbiyyatın əsasını söz, musiqinin – səs, rəsm rənglər təşkil edirsə, xoreoqrafiyanın üstünlüyü insan bədəninin plastik ifadəliliyinin bütün zənginliyindən, sonsuz imkanlarından istifadə edə bilməsidir. Onun digər növlərdən fərqləndirən əsas əlamət, özünəməxsusluğu ondan ibarətdir ki, insanın düşüncələrini, hissələrini, təcrübələrini nitq köməyi olmadan, hərəkət və üz ifadələri ilə çatdırır. Burada bir insanın başqalarının hərəkətlərinə hansı jestlərlə qarşılıq və plastik reaksiya verməsi ön planda olur. Bu şəkildə xarakterinin xüsusiyyətləri, hissələrin quruluşu, şəxsiyyətin orijinallığı ifadə olunur.

Əsas təhlil

Məlumdur ki, rəqs obrazının mənşəyi insan bədəninin ümumiləşdirici əhəmiyyətə malik hərəkətlərindən qaynaqlanır. Rəqs musiqi ilə qarşılıqlı əlaqədə olub onunla birlikdə musiqili xoreoqrafik obraz yaradır.

Rəqsin tarixinə nəzər salsaq onun qədim zamanlarda yaranmış olduğunu görürük. Hətta ibtidai cəmiyyətdə əmək proseslərini təsvir edən, heyvan hərəkətlərini əks etdirən, sehrli xarakterli, döyüşkən rəqslərin olması bəşəriyyətin ilk dövrlərinə aid olan mağaralardakı divar rəsmlərində öz əksini tapır. Onlarda insanın təbiət qüvvələrinə müraciəti, dua, sehrli magik hərəkətlər etmə, uğurlu ov, yağış, günəş, uşağın doğulması və ya düşmənin ölümü istədikdə qurban verərək rituallar keçirməsinin şahidi oluruq. Bu proseslərdə müxtəlif rəqs elementlərinə rast gəlirik. Müasir dövrdə buna bənzər halları Afrika xalqlarının həyatında görə bilirik. Qara qitənin araşdırılmasıyla məşğul olan Səyyahlar və folklorşünaslar tərəfindən əldə olunan rəqslərin təsvirində burada yaşayan müxtəlif xalqların həyatı, adət və ənənələrin bəhs olunduğunu görürük.

İbtidai insan cəmiyyətində meydana gələn incəsənət növlərinə musiqi, söz, rəqs, ayin, və müxtəlif ritualları həyata keçirərkən geyinilən kostyumlar daxildir. Ən qədim insanın rəqsləri məzmun etibarilə ov və totem rəqslərə bölünürdü. Hər rəqs növünün tərkibi ifadə etmək istədiyi fikirlər, insanın təbiətlə qarşılıqlı vəhdətini göstərmək üçün öz qanunlarına uyğun qurulmuşdur.

İnsanda güc, sürət, dözümlülük və çeviklik kimi xüsusiyyətlərin formalaşmasında rol oynayan ov rəqsləri mütəşəkkil təlim rolunu oynayırdı. Burada əsas məqsəd qəbilənin qida ehtiyatını təmin etmək üçün ibtidai insanı ova hazırlamaq idi. Bu, bir qayda olaraq, rəqslər ovdan əvvəl ifa olunurdu. Rəqs nümunəsi ciddi şəkildə müəyyən edilmiş bir xarakter daşıyırdı, çünki ona sehrli bir məna verilir. Qədim mağaraların divarındakı ov rəqsləri əks olunan rəsm əsası heyvanın, eləcə də günəşin və ayın hərəkətlərini simvolizə edən bir dairə təşkil edirdi. Dairə ilə yanaşı xətlər və digər həndəsi formalar da istifadə edilirdi. Rəqs rəsmindəki hərəkətlər atlamalar, akrobatik hərəkətlərə diqqət yetirsək onların dəqiq və aydın şəkildə yerinə yetirildiyini görmüş olarıq.

Totemik rəqslərin əsasını mif və əfsanələrə əsaslanan heyvan təqlidləri təşkil edirdi. Bu rəqslər təbiətdə təsviri olub, ətrafdakı təbiəti, bitki örtüyünü və heyvanlar aləmini birbaşa təqlid edirdilər. Rəqsdəki dairə təsadüfi həndəsi forma olmayıb insanların bir ocaq ətrafında birləşdiyini göstərirdi [7, səh. 30].

İbtidai cəmiyyətdə uğurlu bir ovdan və ya başqa bir qəbilə üzərində qələbədən sonra ifa edilən

istirahət və əyləncə elementlərini özündə birləşdirən məişət (ev) rəqslərinə rast gəlirik. Rəqslər ibtidai musiqi səs müşayiəti ilə ifa olunurdu. Bu zaman əsasən zərb alətlərindən, ya da insan səsindən istifadə olunurdu. Rəqsin əsasını Ritm təşkil edirdi. Bir çox kompozisiya sakit tempdə başlayar, sonra temp bəzən o dərəcədə sürətlənərdi ki, insan çətinliklə hərəkət etməyə vaxt tapardı. Mifoloji dünyagörüşünün təcəssümü olan ibtidai rəqslər insana təbiəti duymaqda, hiss etməkdə kömək edirdi.

İbtidai rəqslər mütləq aydın bir semantik nüvəyə sahib idi. Pantomima, təqlid elementləri daxil olan bu rəqslərdə müxtəlif əmək prosesləri – heyvan ovu, avarçəkmə, torpaq becərilməsi, meyvə yığımı təsvir olunurdu. Qeyd etməliyik ki, rəqs iki elementi – hərəkət və harmoniya, mütənasibliyi özündə ehtiva edən – ritmi əhatə edir. Bir insanın sadə hərəkətləri rəqs etmək üçün kifayət deyil [7, səh. 43].

Rəqsin inkişafının sonrakı mərhələsində digər vacib xüsusiyyəti qədim sivilizasiyaların – Misir, Hindistan, Çin, Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin tarixində özünü göstərir. Bu günə qədər qismən formada olan rəqslərin təhlili onların milli xüsusiyyətlərini, rəsmlərin bənzərsiz bəzəklərini və hərəkət tərzini, bu və ya digər insanlara xas olan plastik orijinallığını aydın şəkildə göstərir.

Qədim Misirdə rəqs pis ruhların qovulmasını təsvir edən dini və toy, bayram, cənazə və s. mərasimlərdə ifa olunan məişət rəqslərinə ayrılırdı. Tədqiqatçıların fikrincə, rəqqasənin paltarına düşən Arı qovma rəqsindən çevrilən “göbək rəqsi” adlanan qadın Solo rəqsinin variantlarından biri bu günə qədər gəlib çatmışdır [7, səh. 37].

Qədim Hindistanda rəqs dini simvolizmlə əlaqələndirilir. Onların əcdadları Hindistanda bugünə qədər çoxsaylı rəqs fiqurlarına hörmət edən Tanrı Şiva hesab olunurdu. Rəqs Buddist ibadətlərin tərkib hissəsi idi. Rəqsin aktiv inkişafı və hərəkətlərinin erkən kanonizasiyası Hindistan klassik rəqs məktəbinin yaranmasına səbəb oldu. Bu məktəb ölkənin müxtəlif bölgələrindəki rəqslərin xüsusiyyətlərini özündə birləşdirirdi. Hind rəqsində yalnız bədən plastikası deyil, həm də hər barmağın hərəkəti, jest, baxış məzmunun açıqlanmasına xidmət edir.

Qədim Çin rəqsləri öz əsasını şaman rəqslərindən götürüb, kəskin qışqırıqlar və sehlərlə müşayiət olunan Qurban mərasimləri ilə sıx bağlı idi. Rəsm Çin rəqslərində böyük əhəmiyyət kəsb edirdi, rəqqasələr müəyyən bir mənə daşıyan müxtəlif simvolların kompozisiyasını təşkil edirdilər [7, səh. 53].

Qədim Yunanıstanda rəqs sənəti, xüsusən də Rəqs kompozisiyası inkişaf etmiş müəyyən bir sistem yaratmışdır. Qədim yunan rəsmində rəqs kimi görünən bir çox duruş və hərəkətlərin təsvirləri bugünə qədər qorunub saxlanılmışdır.

Sonralar bir çox məşhur xoreoqraf bu rəsmlərin əsasında yeni rəqslər qurdular, dövrümüzə qədər gəlib çatan mətnlərdən aydın olur ki, qədim Yunanıstanda rəqslərə xüsusi bir elm – gənclərin öyrəndiyi Orxestika həsr olunmuşdu. Orxestika kompozisiyası özündə dini və məişət səhnələri birləşdirirdi.

Antik dövrün görkəmli filosofu Platon rəqs kompozisiyasının iki qanununu müəyyənləşdirdi. Bu hərəkətlərin birləşməsi Qanunu və ritm harmoniyası qanunudur.

Beləliklə, Səhnədə rəqs əsərlərinin yaradılmasında müəlliflər və rəqqasların qarşısında müəyyən tələblər qoyulmuşdur. Bu tələblərə ritm, musiqi və Həndəsi biliklərin sahib olmaq daxil idi. Bəzi dini ayinlər birbaşa təbiətin qucağında meşələrdə, bulaqların yaxınlığında keçirilərək orgiastik rəqslərlə müşayiət olunurdu.

Qeyd etmək lazımdır ki, Qədim Yunanıstanda rəqs dramatik tamaşanın bir hissəsi kimi səhnəyə qoyulduğu üçün Rəqs kompozisiyası dramatik hərəkət qanunlarına tabe olmalı idi. Buna görə də burada ilk rəqs rejissorları da meydana çıxmışdı. Teatrı “böyüklər üçün məktəb” adlandırılan Qədim Yunanıstanda rəqs tək-cə estetik deyil, həm də tərbiyəvi funksiya yerinə yetirirdi. Onun tədrisi bütün təhsil müəssisələri üçün məcburi idi.

Qədim Yunanıstanın rəqslərinə dəyirmi rəqslər deyilirdi ki, bu da məcburi dairəvi tikinti demək deyildi. Yavaş, təntənəli rəqslər Olimp dağlarında yaşayan, elm və incəsənəti himayə edən Apollon tanrısına, sürətli və alovlu rəqslərlə – şərəbçilik tanrısı Dionisin şərəfinə həsr olunurdu [7, səh. 106].

Pirr (döyüşkən) rəqslər isə qədim Sparta məktəblərində tədris olunurdu, onları gələcək döyüşçülərin ümumi fiziki hazırlığı ilə eyniləşdirirdi. Səhnə rəqsləri xorevt adlanan azad vətəndaşlar tərəfindən teatr tamaşalarında ifa olunurdu. Emmeliyalar faciədə, kordaklar komediyada, sikinidlər satirada ifa olunurdu.

Yunan Teatrı sənətində musiqi, oxuma, rəqsin sintezi dramatik aktyorun oyununu təşkil edirdi.

Xoreoqrafiyada ritm insan bədəninin hərəkətlərinin ciddi şəkildə müntəzəm dəyişməsidir. Əmək prosesi bir insan müəyyən fasilələrlə təkrarlanan hərəkətlər etməsidir. Avarçəkən avarları suya endirir – avar çəkməsi, əkinçinin ölçülü şəkildə sahədə addımlaması, tarlada toxum səpməsi, kəndlinin müəyyən bir ritmdə biçin biçməsi, odun doğması özündə ritmi yaradır. Proses boyunca bu ritm yavaşlaya və ya sürətlənə bilər. Lakin bütün hallarda insan bu xüsusi şəraitdə əmək söylərinin ən böyük nəticələrini təmin edən ritmi tapır. İş prosesində ritm hissənin yaranması rəqsin görünüşünü sürətləndirir.

Ən qədim və kütləvi sənət növlərindən biri olan Rəqs digər sənət növləri ilə birlikdə yarandı. Zamanla inkişaf edərək, yalnız bədənini vəziyyətini deyil, həm də hərəkətləri ifadə edə bilən bir sənət növünə çevrilən Rəqs müəyyən məkanda təşkil olunaraq, xalqın sosial və estetik ideallarını, tarixini, əsrlər boyu əmək fəaliyyətini, həyat tərzini, adət-ənənələrinin xarakterik xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Sosial sistemin, yaşayış şəraitinin dəyişməsi cəmiyyətin bütün sahələrində, ictimai şüurun forması olan sənətin də xarakteri və mövzusu dəyişdi. Xalq rəqs sənətində yaranan peşəkar və həvəskar rəqs ansambları insanların həyatında müxtəlif mövzulara və tarixi hadisələrə həsr olunmuş rəqslər təqdim etməyə başlayır. Peşəkar rəqsin elementləriylə opera, musiqili komediya səhnəsində, sirkdə, kinoda, baletdə, buz üzərində yerinə yetirilən rəqslərdə qarşılaşırıq.

Nəticə

Beləliklə, qeyd etməliyik ki, Rəqs bütün bəşəriyyətin və cəmiyyətin mədəni ənənələrində mövcud olmuşdur. İncəsənətin digər növləri kimi, bəşəriyyətin uzun tarixi ərzində mədəni inkişafı əks etdirərək dəyişdi. Hal-hazırda xoreoqrafiya sənəti həm ənənəvi xalq, həm də peşəkar səhnə sənətlərini əhatə edir. Rəqs sənəti hər bir etnik qrupun, etnik qrupun mədəniyyətində bu və ya digər dərəcədə, formada mövcuddur. Və bu fenomen bir təsadüf səciiyyəsi daşıya bilməz, o öz təbiəti etiabariylə obyektivdir. Çünki ənənəvi xalq xoreoqrafiyası həm bəşəriyyətin inkişafının ilk mərhələlərində, həm də müasir cəmiyyətin sosial həyatında əsas yer tutaraq mədəniyyətin mühüm funksiyalarından birini yerinə yetirdiyi üçün insanların, ilk növbədə uşaqların, yeniyetmələrin və gənclərin sosiallaşmasını təmin edən hadisədir. O, bütövlükdə mədəniyyətə xas olan bir sıra digər funksiyaları da yerinə yetirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Антонова К. и Л.Серебрякова – «140 балетных либретто». «Урал Л.Т.Д.» 1996 г.
2. Баглай В. – «Этническая хореография народов мира». «Феникс» 2007 г.
3. Блок Л.Д. – Классический танец. Москва «Искусство» 1987 г.
4. Бланков Б. – Краткая история русского балета. С-Петербург 2008 г.
5. Грант Г. – Практический словарь классического балета. Москва, издательство «ГИТИС» МГАХ 2009 г.
6. Фольклор-музыка-театр. Под ред. Мерзляковой С. «Владос» М. 1999г.
7. **История хореографического искусства:** Учебное пособие / Сост. Т.Н. Тищенко. – М.: Издательство «Спутник +», 2016. – 141 с.

**Bakı Xoreoqrafiya Akademiyası
Magistr pilləsi II kurs tələbəsi,
Balet tarixi ixtisası*

*Elmi rəhbər: kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar müəllim Hicran Sadıxzadə*

Vusale Babayeva

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF DANCE IN THE ANCIENT EAST AND GREECE

The presented article discusses the development of dance in the Ancient East and Greece. The development characteristics of the national dance of each nation have been investigated with interest.

Keywords: *Ancient Eastern dance, dance in Greece, national dances*

Вюсалф Бабаева

**ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТАНЦА НА ДРЕВНЕМ
ВОСТОКЕ И В ГРЕЦИИ**

В представленной статье рассматривается развитие танца на Древнем Востоке и в Греции. С интересом исследованы особенности развития национального танца каждого народа.

Ключевые слова: *древневосточный танец, танец в Греции, национальные танцы.*

Sənətşünaslıq elmləri doktoru İnara Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir

İlk daxilolma tarixi: 11.04.2024

Son daxilolma tarixi:20.05.2024